

LiDA: iš kur ir kodėl?

Kada ir kaip Lietuvoje atsirado empirinių duomenų archyvo idėja? Atsakyti į klausimą nėra paprasta, nors atsakymas iš pirmo žvilgsnio itin vienareikšmiškas.

Be abejo, daugelis idėjų per pastaruosius 20 metų į Lietuvos mokslą ir studijas atkeliavo pamėgdžiojimo keliu iš Vakarų Europos ir Amerikos. Beje, toks besivejančio vystymosi ar, kitais žodžiais, imitacijos kelias nėra nei blogas, nei savaime geras. Jis tiesiog toks yra. Lietuva, kaip ir kitos naujos Rytų ir Vidurio Europos demokratijos, turėjo pasivyti toliau pažengusias Vakarų šalis daugelyje sričių. Čia nebuvo išimtis ir mokslo laukas.

Vakarų mokslo žinių ir teorijų perkėlimas į Lietuvos erdvę buvo, ko gero, vienas populiariausių užsiėmimų, ypač socialinių mokslų lauke po nepriklausomybės atkūrimo. Daug kas buvo daroma mechaniškai, nevisai suvokiant, kad ne viskas, kas atsirado kitoje erdvėje ir laike, tinka „čia ir dabar“. Bet per dvidešimt metų socialiniai mokslai išmoko kalbėti viena ir ta pačia kalba su Vakarų mokslininkais. Ne tiek lingvistiniu požiūriu, nes šiuolaikinio mokslo *lingua franca* yra anglų kalba (nors ir jos

subtilumų teko daugeliui ilgokai mokytis), bet daug labiau koncepcijų ir teorijų, epistemologijos ir metodologijos požiūriais.

Bet vienoje srityje lietuviškų tyrimų kokybė, deja, sunkiai lyginama su Vakarų. Ta sritis – tai tyrimų metodai. Nuo XX a. pradžios, kai socialiniuose moksluose siautėjo biheviorizmo vėjai, susiformavo aiški kryptis į empirizmą ir gamtamokslinę epistemologiją. Daugumos socialinių tyrimų *motto* tampa faktinės tikrovės aprašymas, paaiškinimas ir prognozavimas per kiekybiškai (skaičiais) apibrėžiamus duomenis. Tuomet randasi empirinė sociologija (su apklausų metodologija), bihevioristinė psichologija, ekonometrija kaip ekonomikos mokslo šaka, empiriniai politikos mokslai ir taip toliau. Daugelyje socialinių mokslų disciplinų savo įtakos apogėjų biheviorizmas pasiekė po Antrojo pasaulinio karo, o šiandien neretai teigiama, kad laikai pasikeitė ir gyvename pobihevioristinėje eroje. Su tuo galime sutikti, bet socialinių mokslų empirizacija niekur neišnyko. Daugelis socialinių tyrimų plačiai naudoja kiekybinius duomenis ir statistinę analizę. Lietuvoje, deja, sovietmetis dėl jo ideologinės indoktrinacijos buvo itin nepalankus empirinių tyrimų vystymuisi. Antai, empirinės sociologijos pagrindas – reprezentatyvios visuomenės nuomonės apklausa – atsirado Lietuvoje tik 1989–1990 metais. Lygiai taip pat Lietuvos socialiniuose ir humanitariniuose moksluose tyrėjų karta, kuri bent kiek kokybiškai moka naudoti kiekybinius tyrimų metodus, dar tik beatsirandanti. Čia aiškiai vis dar vėluojama. Mūsųose empiriniai socialiniai mokslai vis dar labiau išsivaizduojami kaip patrauklių ir šmaikščių faktų rinkinys ar anekdotiškas, kartais provokuojantis, pasakojimas, o ne tikslus ir sistemingas mokslo metodo taikymas. Tad Lietuvoje vis dar *a la* mokslo kaip anekdoto laikai tęsiasi...kur pagrįsti ir patikrinti empiriniai duomenys ne itin reikalingi.

Bet pats laikas sugrįžti prie LiDA ištaukų. Tokio archyvo viltys, ko gero, atsirado kaip realios, 2002 m. vasario mėn., kai man ir puikiai žinomam sociologui Vladiui Gaidžiui teko dalyvauti Rytų Europos socialinių mokslų duomenų archyvų seminare Berlyne, kurį rengė Vokietijos Socialinių mokslų infrastruktūros tarnyba (GESIS) ir Centrinis archyvas (ZA), bei rėmė UNESCO Socialinių transformacijų valdymo programa (MOST). Tuomet jau buvo aišku, kad tokios tyrimų infrastruktūros Lietuvoje reikia ir tik laiko klausimas, kada ji atsiras.

Kitas žingsnis į LiDA galimybės įteisinimą buvo 2004 m. birželį paskelbta Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros strategija, kurioje kalbama apie perspektyvą sukurti nacionalinį socialinių duomenų archyvą. Beje, tuomet atsirado ir santrumpa LiDA. Jos autorystė gali būti įvairiai aiškinama, bet dr. Giedrius Viliūnas karščiausiai už ją agitavo ir buvo vienas svarbiausių jos kūrėjų. Bet kūnu Lietuvos socialinių ir humanitarinių duomenų archyvas (LiDA) tapo tik 2006 m. birželį, pradėjus ES struktūrinių fondų lėšomis finansuojamą projektą „Empirinių duomenų ir informacijos humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimams kaupimas ir valdymas: Lietuvos HSM duomenų archyvas (LiDA)“.

Po nepilnų dvejų metų – 2008-aisiais LiDA pradėjo koordinuoti Europos Socialinio tyrimo (ESS) vykdymą Lietuvoje ir tapo nacionaliniu Tarpuniversitetinio politinių ir socialinių tyrimų konsorciūmo (ICPSR) nariu. Pagaliau 2009 m. liepos mėn. buvo pradėtas naujas LiDA vystymo etapas vykdant ES struktūrinių fondų lėšomis finansuojamą projektą „Lietuvos HSM duomenų archyvo (LiDA) plėtra“. Tad tokia ta LiDA istorija, jei kalbėti trumpai.

prof. Algis Krupavičius,
LiDA vadovas

LiDA darbuotojų vizitas Norvegijos socialinių mokslų duomenų tarnyboje

Norvegijos socialinių mokslų duomenų tarnyba (NSD) Bergene

Vienas iš LiDA tikslų yra bendradarbiauti su analogiškoms institucijoms Europoje ir pasaulyje, keistis su jomis duomenimis, patirtimi, empirinių duomenų kaupimo ir sklaidos metodikomis. Tuo tikslu kovo 9-10 d. LiDA darbuotojai viešėjo Norvegijos socialinių mokslų duomenų tarnyboje (NSD) Bergene.

NSD yra vienas iš didžiausių ir žinomiausių duomenų archyvų Europoje ir pasaulyje, veikiančių nuo 1971 m. NSD yra ypač gerbiama šalyje institucija, kurios teikiama paslaugomis aktyviai naudojasi ne tik mokslininkai, bet ir politikai. NSD direktorius Bjørn Henri-

chsen 2009 m. buvo apdovanotas Karališkuoju Norvegijos St. Olav ordinu už nuopelnus šaliai ir žmonijai, plėtojant Norvegijos socialinių duomenų tarnybą, kuriai vadovauja nuo 1975 m. NSD yra žymi kaip akademiinių ir verslo paslaugų srityje plačiai taikomos duomenų pateikimo sistemos NESSTAR kūrėja. NSD taip pat yra saugomi Europos socialinio tyrimo (ESS) duomenys, kurio ketvirtojoje bangoje (2008–2009 m.) pirmą kartą dalyvavo ir Lietuva.

Vizito metu LiDA darbuotojai dalyvavo dviejų dienų gerosios praktikos (angl. *best practice*) seminare. Seminaro pradžioje buvo pristatyta LiDA, jo koncepcija, turimi duomenų rinkiniai, informaciniai renginiai, numatomos vystymo perspektyvos ir galimybės. NSD direktorius bendrais bruožais pristatė NSD istoriją, patirtį ir veiklos produktus. Vėliau už atskiras veiklų sritis atsakingi specialistai nuosekliai papasakojo apie NSD veiklas: duomenų dokumentavimo standartus (DDI), daugiakalbį duomenų paieškos tezaurą, duomenų analizės mokymus, teisinius duomenų įgijimo ir saugojimo klausimus. Taip pat buvo pristatytas NSD produktas,

kurį planuojama palaipsniui įdiegti ir Lietuvoje, – duomenų paieškos sistema „Makro duomenų vadovas“ (angl. *Macro Data Guide*, <http://www.nsd.uib.no/macrodataguide>). Naudojantis šia sistema galima surasti informacijos apie įvairius empirinių socialinių duomenų šaltinius. Informacija pateikiama pagal abėcėlę, pasirinktą tematiką arba šalį. Suradus reikiamus duomenis yra pateikiama pirminė informacija apie rastų duomenų kokybę, patikimumą ir palyginamumą. Kaip teigia „Makro duomenų vadovo“ kūrėjai, tai yra duomenų paieškos instrumentas, leidžiantis „taupyti mokslininkų ir studentų laiką ir energiją ieškant aukštos kokybės socialinių mokslų makro duomenų“.

LiDA vizito Norvegijos socialinių duomenų tarnyboje Bergene rezultatas – ne tik daug šiltų išpūdžių, bet ir konkrečių bendradarbiavimo planų. Planuojama pakviesti NSD specialistus vesti LiDA tarptautinius metodologinius seminarus, kurie bus organizuojami Lietuvoje 2010 m. rudenį ir 2011 m. pavasarį.

Šiame naujienlaiškyje publikuojami straipsniai, plačiau pristatantys NSD ir jo veiklas.

Duomenų archyvas prieš asmeninio kompiuterio kietąjį diską: ką laimi akademinė bendruomenė?

Giedrius Žvaliauskas

Kiekvienas duomenų archyvas turi reguliariai pasipildyti naujais duomenimis. Pavyzdžiui, vienas seniausių ir didžiausių duomenų archyvų Europoje NSD, dalyvaudamas nacionaliniuose bei tarptautiniuose projektuose ir juos vykdydamas, pats kuria naujus duomenis, kurie talpinami viešai prieigai. Be to, NSD reguliariai papildomas naujais duomenimis iš Norvegijos statistikos departamento, kuris perduoda archyvui statistinę informaciją apie regioninę ir nacionalinę šalies raidą. Kitas nuolatinis NSD duomenų įgijimo šaltinis yra iš Norvegijos tyrimų tarybos (toliau NTT) finansavimą gavusių mokslininkų perduota empirinių tyrimų medžiaga. NTT finansavimą gavę tyrėjai privalo po tyrimo užbaigimo perduoti empirinius duomenis NSD. Reikalaujama, kad duomenys NSD būtų perduoti kuo greičiau, bet ne vėliau kaip per dvejus metus po projekto finansavimo pabaigos. Ši prievolė yra viena iš projektų finansavimo sąlygų ir yra įtrauk-

ta į sutartį, kuri pasirašoma tarp tyrėjų ir NTT.

Lietuvoje jau ne vienerius metus veikia LiDA, kuris savo veikloje pradeda įgyvendinti panašius į NSD ir NTT bendradarbiavimo principus. Planuojama, kad Lietuvos tyrėjų grupės, gavusios finansavimą pagal Lietuvos mokslo tarybos vykdomas nacionalines mokslo programas „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“ bei „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“, turės empirinių tyrimų medžiagą perduoti LiDA ir duomenys bus patalpinti viešai prieigai.

Reikėtų paminėti keletą argumentų, kodėl yra svarbu, kad empirinių tyrimų medžiaga neliktų tik pačių tyrėjų nuosavybe, esančia kompiuterio kietajame diske ar kitokiose privačiose laikmenose, bet patektų į viešą archyvą. Pirmiausia, archyve dirbantys mokslininkai, talpindami į archyvą, kruopščiai patikrina tyrėjų grupių perduotos empirinio tyrimo medžiagos turinį. Dėl tyrimų kokybės priežiūros reikalavimų ir

taikomų duomenų archyvavimo standartų į viešą prieigą patenka tik kokybiška tyrimų medžiaga. Prievolė į archyvą perduoti duomenis garantuoja, kad reikšminga ir aukštos kokybės empirinių tyrimų medžiaga bus nemokamai prieinama ir kitiems akademinės bendruomenės nariams, o taip bus puoselėjami dalijimosi surinktais duomenimis kultūros principai. Be to, vieša prieiga prie duomenų suteikia galimybę kitiems mokslininkams patikrinti archyve saugomų duomenų kokybę, o tai yra dar vienas *ex post* tyrėjų darbo kontrolės instrumentas. Kartu taip yra užtikrinamas ilgalaikis už valstybės skirtus finansinius išteklius sukurtų empirinių tyrimų duomenų saugojimas, išvengiant duomenų tyčinio ar netyčinio praradimo. Svarbu ir tai, kad vieša prieiga prie duomenų leidžia išvengti situacijų, kai pradedama rinkti jau turimą ir viešai archyve prieinamą informaciją, o potencialūs informacijos teikėjai nėra trukdomi dar kartą dėl tos pačios priežasties.

NSD regioninių duomenų sistema

Pagrindiniais sociologinių ir politologinių tyrimų duomenimis 1971 m. įsikūrusioje Norvegijos socialinių mokslų duomenų tarnyboje (NSD) tapo duomenys, atspindintys laiko ir erdvės aspektus valstybėje, t.y. įvairios administracinių Norvegijos vienetų charakteristikos ir jų kaita istorijos eigoje. Didžiąja dalimi tai buvo žymaus Norvegijos mokslininko prof. Stein Rokkan nuopelnas. Ilgainiui buvo sukurta ir vystoma Norvegijos regioninių duomenų informacinė sistema (<http://www.nsd.uib.no/nsd/english/regionaldata.html>), kuri leidžia palyginti savivaldybes ir kitus administracinius vienetus pagal pasirinktas charakteristikas tarpusavyje skirtingais laiko momentais, naudojantis įvairiais svorio koeficientais. Pagrindinė – Savivaldybių – duomenų bazė šioje informacinėje sistemoje teikia vartotojams statistinę informaciją

apie 430 savivaldybių nuo 1769 m., pvz., jų gamtos išteklius, plotą, gyventojų skaičių, valdančią politinę partiją, viešuosius finansus, išsilavinimą, transportą ir pan., iš viso apie 320 000 (!) kintamųjų.

Europos rinkimų duomenų bazėje pateikiami duomenys apie daugiau negu 300 rinkimų 31-je šalyje.

Bažnyčios duomenų bazėje fiksuojama visa oficiali kasmetinė Norvegijos bažnyčios statistika pagal parapijas: informacija apie krikščynas, sutvirtinimus, bažnyčios lankomumą ir kitus religinio gyvenimo aspektus.

Surašymų duomenų bazėje pateikiami 1950-1996 m. duomenys apie įvairius Norvegijos savivaldybių demografinius, verslo ir darbo, religijos ir kalbų, apgyvendinimo

ir nekilnojamo turto aspektus.

Šiaurės šalių duomenų bazėje kaupiami ir pateikiami Šiaurės šalių rinkimų, surašymų ir gyventojų migracijos duomenys.

PolSys informacinė sistema: viskas apie Norvegijos politinę sistemą

Rimantas Rauleckas

PolSys informacinės sistemos paskirtis – atskleisti pokyčius valstybės politinėje sistemoje. Joje kaupiama visa galima informacija apie parlamentą, vyriausybes, administracinius padalinius, politines partijas, viešąsias paslaugas, nevyriausybinės organizacijas, o taip pat informacija iš kitų archyvų apie didžiausių bendrovių vadovaujančius asmenis, o taip pat gydytojus, dvasininkus, mokslininkus. Kaip ir regioninių duomenų sistemos atveju, duomenis NSD institucijos ir organizacijos perduoda savanoriškai, netgi nėra formalų duomenų perdavimo sutarčių.

PolSys informacinės sistemos duomenys yra susieti tarpusavyje ir atkartoja ryšius realioje šalies politinėje sistemoje: politikai turi biografijas, jie priklauso partijoms, dalyvauja rinkimuose, yra parlamento ir vyriausybės nariais, balsuoja ir pasisako parlamente; partijos turi savo istoriją, vadovybės ir narystės duomenis, iškeltų kandidatų sąrašus; duomenys apie parlamentą ir

vyriausybes savo ruožtu yra susieti su duomenimis iš žemesnių analizės lygių, pvz., asmenys parlamente turi biografijas, priklauso partijoms, yra buvę ar tebėra nevyriausybinių organizacijų, bendrovių valdybų nariais ir pan. Šios tarpusavyje susietos duomenų bazės įgalina sistemingai kaupti ir atvaizduoti duomenis apie Norvegijos politinę sistemą.

Tokia informacinė sistema gali būti naudojama tiek moksliniais, tiek ir administraciniais, valstybės valdymo tikslais, pvz., įgalina nustatyti, kokie administraciniai padaliniai įvairiuose politinės sistemos lygiuose buvo įsteigti, sujungti, panaikinti,

kiek turėjo darbuotojų ir pan.; remiantis partijų narių balsavimų rezultatais parlamente galima išvesti įvairius indeksus (pvz., nesutarimo tarp atskirų partijų indeksą) ir kitus analitiniams tikslams pasitarnaujančius kintamuosius; leidžia analizuoti parlamentarų, atskirų partijų aktyvumą parlamente ir dar daugybe kitų būdų panaudoti duomenis apie šalies politinę sistemą.

Seminaro NSD akimirkos

Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų duomenų archyvas (LiDA) yra virtuali skaitmeninė empirinių HSM duomenų kaupimo, ilgalaikio saugojimo ir sklaidos infrastruktūra. LiDA kaupia, organizuoja ir teikia prieigą mokslininkams prie struktūrizuotų Lietuvos empirinių duomenų masyvų ir, bendradarbiaujant su analogiškėmis institucijomis Europoje ir pasaulyje, keičiasi su jomis duomenimis, patirtimi, empirinių duomenų kaupimo ir sklaidos metodikomis.

LiDA veiklos

- Nacionalinių ir tarptautinių tyrimų duomenų kaupimas ir sklaida
- Prieiga prie duomenų pasauliniuose HSM archyvuose Lietuvos valstybinių mokslo įstaigų mokslininkams ir tyrėjams
- Nacionaliniai ir tarptautiniai mokymai apie kiekybinių ir kokybinių HSM duomenų analizės metodus
- Tarptautinių socialinių tyrimų Lietuvoje įgyvendinimo koordinavimas
- Lietuvos atstovavimas tarptautiniuose duomenų archyvų konsorciuose (ICPSR ir CESSDA)

LiDA darbuotojai

- Prof. dr. Algis Krupavičius – LiDA vadovas
 Ingrida Abromavičiūtė – projekto finansininkė
 Indrė Ambotaitė - Mazeliauskienė – LiDA vadybininkė
 Dr. Vaidas Morkevičius – mokslo darbuotojas, atsakingas už tarptautinių tyrimų vykdymo koordinavimą Lietuvoje
 Dr. Rimantas Rauleckas – vyresn. specialistas, atsakingas už istorinių, kokybinių tyrimų ir politinės sistemos duomenų archyvavimo sistemų kūrimą
 Ligita Šarkutė – vyresn. specialistė, atsakinga už duomenų dokumentavimą
 Dr. Eglė Vaidelytė – tyrėja, atsakinga už LiDA mokymų organizavimą ir naujienlaiškio leidybą
 Dr. Giedrius Žvaliauskas – vyresn. mokslo darbuotojas, atsakingas už duomenų rinkinių įgijimą ir dokumentavimą

Naujienlaiškį parengė:
 Eglė Vaidelytė, el.paštas: egle.vaidelyte@lidata.eu

Spausdino spaustuvė – leidykla „Firidas“
 Kareivių g. 19-188, LT-09133 Vilnius
 Tel. (8~5) 231 2396, el. p. spauda@firidas.lt

RENGINIAI IR ĮVYKIAI

- 2010 m. gegužės mėn. Lietuvos HSM duomenų archyve (LiDA) patalpinti Europos socialinio tyrimo (ESS) ketvirtosios bangos duomenys iš Lietuvos su aprašymais anglų kalba.
- 2010 m. gegužės 8 d. Klaipėdos universitete, Socialinių mokslų fakultete vyko LiDA organizuotas metodologinis seminaras „Kiekybinių duomenų internetiniuose archyvuose analizė“. Lektorės: doc. dr. Eglė Butkevičienė, dakt. Aida Vaicekauskaitė.
- 2010 m. gegužės 15 d. Šiaulių universitete, Socialinių mokslų fakultete vyko LiDA organizuotas metodologinis seminaras „Antrinė kiekybinių duomenų analizė“. Lektorės: doc. dr. Eglė Butkevičienė, dakt. Aida Vaicekauskaitė.
- 2010 m. gegužės 10-11 d. LiDA mokslo darbuotojas dr. Vaidas Morkevičius, atsakingas už tarptautinių tyrimų vykdymo koordinavimą Lietuvoje, dalyvavo Europos socialinio tyrimo (ESS) nacionalinių koordinatorių susitikime Hagoje (Nyderlandai) (plačiau apie tai kitame numeryje).

Kontaktai:

Politikos ir viešojo administravimo institutas
 Socialinių mokslų fakultetas
 Kauno technologijos universitetas
 Kęstučio 8-206, Kaunas LT-44320
 Tel./Faks. (8 37) 300115, el. paštas: pvai@ktu.lt, rasykite@lidata.eu